

A boszorkányok helyett — a realitásokról

Nem szeretem a teológiát, még abban az esetben sem, ha úgy tesz, mintha dogmákat támadna, tévhitet igazítana helyre. Mert szavakat vizsgál — összefüggések helyett, mert az eleven élet által feladott kérdéseket megkerülve — látszatigazságokat gyárt.

Tordai Zádor például roppant elégedett találónak vélt hasonlatával: a középkori teológusok vitatkoztak hajdanán a boszorkányokról; a mai dogmatikusok pedig — ezt sugallja hasonlata — a „Gaál Gábor-i romániaiságot” emlegetik, holott ez ugyanúgy nem létezik, mint ahogyan boszorkányok sem voltak. És bár *Tordai* — egynémely filozófuskörökben elterjedt szokás szerint — elfelejti megjelölni, hogy mi adott ürügyet eszmefuttatására — aligha lehet kétséges, hogy arra a transzilvánizmusról folytatott eszmecserére gondol, amely *Pomogáts Béla* és köztem zajlott, s a *Kritika* augusztusi számában jelent meg. De hát ez voltaképpen mellékes, legfeljebb azon

érdemes elgondolkozni, hogy miközben *Tordai* a tények tiszteletére int — egyszerűen mellőzi a számára kényelmetlen adatokat. És ezzel nem azt akarom mondani, hogy vannak boszorkányok, hanem csupán jelezném, hogy jeles vitapartnerem az ördögűzők módszereivel óhajtja bizonyítani a boszorkányok nemlétét. Ami legalábbis különös ...

Tehát előbb néhány szót a romániaiság *Gaál Gáborra jogosulatlan...*” — állítja *Tordai*-féle értelmezéséről. „*Tóth Sándor, aki a legjobban ismeri Gaál Gábor életművét, úgy véli, hogy az ilyen értelmű hivatkozás Gaál Gáborra jogosulatlan...*” — állítja *Tordai*. Készséggel elismerem, hogy *Tóth Sándor* valóban kiválóan ismeri *Gaál Gábor* életművét és éppen ezért hivatkozom *G. G., Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről* című könyvére (*Kriterion*, Bukarest, 1971.), amelynek 203. oldalán ez olvasható: „A »romániaiság«, »idevalóság« korántsem a lap

nemzetközi, illetve határokon túli kapcsolatainak a felszámolási szándékát jelenti, hanem a hazai művelődésbe való szerves, kiszakíthatatlan beletartozásnak a kinyilvánítását. (Ezzel némiképp analóg mozzanat már ismertetett irodalompolitikai koncepciójában az elszigetelődő transzilván-regionalista törekvések bírálata, annak a felismerése, hogy irodalmunk, művelődésünk az egész romániai magyarság valóságát kell hogy szem előtt tartsa — a romániai magyarság pedig az egész ország területén él...)” Tóth Sándor egyébként azok közé tartozik, akik a romániaság kategóriájának második, harmadrangú jelentőséget tulajdonítanak, de amikor nem egy vita elfogultságainak vonzásában nyilatkozik (mint a Korunk-Évkönyvben), neki is el kell ismernie e kategória létezését. (Lásd a fenti idézetet.)

Úgy veszem azonban észre, hogy Tordait nem annyira a kérdés filológiai oldala, hanem e koncepció mai értelmezései gyötrik. Újra ezt kell mondanom: nem értem, miről vitázik. Abban a cikkemben, melyben a transzilvánizmus, illetve a romániaság szembenállásáról írtam, nagyon világosan leszögeztem, hogy 1. a romániaság elvének elődje a magyar irodalom egészében a magyar baloldali avantgarde, a kommunista emigráció világszemlélete; 2. a romániaság alapja az internacionalizmus. Ha tehát Tordai attól fél, hogy a romániaság elvének érvényesítése — a romániai magyar irodalom elszigetelődését jelenti, egyfajta partikularitás elvvé emelését célozza — és ebben az ügyben velem vitázik, rossz helyen keresi a címet.

De rossz helyen keresi akkor is, ha a romániaság mai gyakorlatának romániai magyar hirdetőit óhajtja ezzel a váddal gyanúsítani. Lássuk csak Méliusz József megfogalmazását: „A Horthy-fasizmus, a burzsoá nacionalizmus, a nemzeti egység polgári mítosza, székely romantika, ósdi úri és epigon magyar akadémizmus és absztrakt mediterrán humanizmus az egyik oldalon. S a másikon, a Korunk hasábjain, a még táboratlan Gaál Gábor egyelőre Don Quijote-inek tűnő s a Helikonban annak is minősített harca az ipari és mezőgazdasági proletariátus — Fábry szorgalmazta — valóságirodalmáért, a honi, a romániai s nemzetiségi való realista illeszkedésért, hazai önismeretért s azért az európai gondolatért, amit Romain Rolland, Barbusse, Ludwig Renn, az épp fordulatát élő Aragon és a fiatal szovjet irodalom sugárzott a háború ellen, s még Hitler hatalomra jutása előtt: harca egy forradalmi Romániáért és Európáért, forradalmi Magyarorszáért...” (Méliusz József: Az új hagyományért, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969. 97—98. 1.) Ez hát az elszakadás a nemzetől, Európától, a közép-európai, a négy országra osztott magyar progresszív feladataitól. Vajon miben különbözik ez a valóban 1964—65 táján fogalmazott koncepció a Gaál Gábor-i gyakorlattól? Sőt akár azoktól a nyilatkozatoktól is, melyeket Tordai idéz?

A Korunk — a Gaál Gábor által szerkesztett marxista folyóirat — gyakorlata nem is lehetett más, mint a hazai és az európai valóság realista fölmérésére irányuló szándék. A romániaság — ezt előző cikkemben is leszögeztem — nem a konformizmus ideológiája. A romániaság — azokban a nyilatkozatokban is, amelyeket Gaál ebben az ügyben tett és főként szerkesztői gyakorlatában — a realizmus elvének következetes érvényesítését jelentette. Azt jelentette, hogy a magyarság létét nem faji alapon, nem a vér mítosza alapján, nem dicsó vagy kevésbé dicsó történeti hagyományokra támaszkodva lehet biztosítani.

A magyarság — és ezzel együtt a magyar irodalom csehszlovákiasága, valóságirodalmi felismerése biztosíthatja. A romániaság marxista értelmezőinek az a fontos, hogy a magyar dolgozók ügyét — osztályalapon — összekössék a román munkásosztály ügyével. Ugyanerre törekedett Fábry Zoltán is, amikor arra serkentett, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom csehszlovákiasága, valóságirodalmi küldetése erősítendő. A sarlósok Fábry-féle bírálata lényegileg azt tartalmazta, hogy hasztalan a népi hagyományok felfedezése, ha ez nem társul a csehszlovákiai magyarság reális ön- és közismeretével!

Ha Tordai Zádor csak annyit állítana, hogy Gaál Gábor elméletileg nem dolgozta ki teljesen a romániaságkonceptiót — igaza lenne. Persze csupán abban az esetben, ha hozzáténné, hogy gyakorlatában az „idevalóság”,

a helyi erők reális felmérése, ennek a romániai valóságnak a tükrözése — a forradalom egységes nagy ügye érdekében! — állandóan jelen volt. Ha Tordai csupán annyit állítana, hogy Gaál Gábor sem kritikus, sem szerkesztői gyakorlatában nem feledkezett meg a magyar irodalom egészének figyeléséről — vitathatatlan tényt közölné. Persze csak abban az esetben, ha hozzáténné, hogy Gaál Gábor állandóan kereste az erdélyi, a romániai magyar irodalom specifikus jegyeit is. Ugyanúgy, ahogyan a transzilvánisták is keresték, de amíg ők egy regionális és még Babits által is provinciálisnak minősített szemléletben lették föl ezt — Gaál a realizmus győzelmében látta megvalósíthatónak ezt a külön színt a magyar irodalom egészén belül.

Befejezésül szerénytelennek kell lennem. Tordai említi, hogy 1964 elején Fábry, Balogh Edgár és mások jóvoltából a magyarországi, lapok is felfedezik Gaál Gábort, illetve a Korunkat. A Gaál Gábor ébresztését célzó ankétot az akkori Kortárs hasábjain én kezdeményeztem, s felkérésemre írták meg Fábry, Balogh Edgár, Haraszi Sándor és mások emlékeiket, cikkeiket. Természetesen az akkori ankét sok vitás kérdést is felvetett, s ma sem gondolom, hogy Gaál Gábor életművének minden problémáját felderítettük volna. Hiszen még az összes művek megbízható kiadása sem befejezett dolog! De az akkori és a mai vitákban semmi esetre sem az dominált, amit Tordai kíván elhíttetni az olvasókkal: Gaál Gábor életművét miként lehet kettészakítani. Egy klasszikus életművének sokféle értelmezési lehetősége lehet. Nyilván, hogy a mai magyar marxista kritika mást érez aktuálisnak ebből az oeuvre-ből, mint a romániai magyar marxisták. Mint ahogyan mások a megoldandó feladatok is. Tordai voltaképpen — akarva-akaratlan — azt vonja kétségbe, hogy a Gaál Gábor-i tradíciók ma is alkalmazhatók lennének. Ez pedig — szándéka szerint bár mennyire az ellenkező hatást óhajtja kelteni — éppen a marxizmus mai pozíciójának nem kedvez.

Nézzünk szembe a valósággal: nincsen egységes magyar irodalom. Gaál Gábor szerkesztői és kritikusai gyakorlatának egyik lényeges felismerése az volt, hogy nem került meg ezt a problémát. Nem sietette ezt a folyamatot, amely egy imperialista politikai döntés következménye volt, de nem is tett úgy, mintha e folyamat nem létezne. Sohasem adta fel, s nem is adhatta fel a magyar forradalmi gondolat, a magyar progresszív — s ezzel szoros egységben — a magyar irodalom szellemi egységének elvét. De igenis, ha realista volt, ha szocialista volt — akkor fel kellett ismernie, hogy a romániai, a csehszlovákiai, a jugoszláviai magyar irodalomnak — a haladás és a magyarság nagy, sorsdöntő kérdései mellett — speciális, helyi feladatai is vannak. E helyi feladatok korántsem lenézendők, sőt kizárólag ezekkel szoros összefüggésben oldhatók meg azok a bizonyos nagy, általános problémák is.

A Korunk romániasága nem mai koncepció — ha ma ennek a koncepciónak pontosabb, részletesebb kifejtésére több erőfeszítés történik is —, hanem a Gaál Gábor-i szerkesztés állandó faktora volt. Így került az irodalomba Nagy István, Salamon Ernő, Korvin Sándor, Kovács Katona Jenő és sokan mások, s Gaál Gábor számára az is természetes volt, hogy a romániai szocialista magyar irodalom ügyét összekapcsolta a magyarországi (Veres Péter, Illyés Hősökről beszélék közlése) a csehszlovákiai (Fábry), a jugoszláviai (Sinkó) magyarság és magyar haladás ügyével. Az egységet tehát osztályalapon ismerte fel és ismerte el.

Azzal kezdtem, hogy a magyar irodalom nem egységes. Nem lehet egységes, mert különböző feladatok megoldását kell vállalnia.

A romániai magyar irodalom — realitás. Ez a realitás nem csekély mértékben éppen Gaál Gábor szerkesztői, kritikusai munkássága nyomán formálódott. Ha nála még a romániaság fogalma egyértelműen nem tisztázódott is, tagadni az ilyen irányú szándékot képtelenség. A Kritika feladatának tartja, hogy a legközelebbi számában visszatérjen erre a kérdésre és megkísérelje a szomszédos országokban egzisztáló magyar irodalmi életet sajátos és egyetemes vonásainak bemutatását.

Mert ez utóbbi lecke nyilván hasznosabb lehet, mint a boszorkányokról vitatkozni.

E. FEHÉR PÁL